

О. В. ТАВЛУЙ

*Олена Вікторівна Тавлуй, асистент кафедри
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

**ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
НЕЗАКОННОЇ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ УСИНОВЛЕННІ
(У РАМКАХ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ І СПІВРОБІТНИЦТВО
В ГАЛУЗІ МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ)**

Інститут міжнародного усиновлення має детермінуючий вплив на суспільні відносини, які виникають з приводу усиновлення дітей – громадян України іноземцями. Важливу роль у цьому відіграє Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (далі – Гаазька Конвенція), прийнята 29 травня 1993 року. Як міжнародно-правовий документ вона закріпила принципово нові положення, що визначають шляхи співпраці держав у справі розвитку і вдосконалення відносин щодо міжнародного усиновлення.

В Україні час від часу постає питання щодо ратифікації Гаазької конвенції. З огляду на це доцільно та необхідно, на думку автора, розглянути основні положення даної Конвенції та їх вплив на визначення незаконної посередницької діяльності під час усиновлення громадян України іноземцями.

Серед науковців, які займаються проблематикою міжнародного усиновлення, слід назвати А. А. Дюжеву, К. Ю. Бородич, В. В. Попко, О. О. Грабовську, Н. В. Погорецьку, О. В. Розгон, О. Ю. Князеву, А. З. Дзугаєву, А. М. Кантарбекову та інших вчених котрі в цілому вивчають цивільно-правові аспекти міжнародного усиновлення. Натомість питання кримінально-правового захисту прав дітей при міжнародному усиновлення залишаються малодослідженими.

Метою дослідження є визначення основних характеристик незаконної посередницької діяльності при міжнародному усиновленні у світлі Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення та основних механізмів кримінально-правового захисту дітей – громадян України під час їх усиновлення іноземцями.

Гаазька Конвенція ґрунтується на принципах Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., Декларації ООН про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту та добробуту дітей, Резолюції 41/85 Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1986 р. про передачу дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях.

Гаазька Конвенція у своїх положеннях закріпила, що міждержавне усиновлення може дати дитині переваги, пов'язані з наявністю постійної сім'ї, якщо відповідна сім'я не може бути знайдена для неї у країні походження, й уніфікувала положення про передачу дітей для виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях.

Як відомо, кожна держава висуває різні вимоги щодо оформлення документів, необхідних для усиновлення, самої процедури усиновлення, а також механізмів захисту прав дитини після усиновлення. Це викликає необхідність використання єдиних стандартів і правил міжнародного характеру, які були вироблені й прийняті міжнародним співтовариством у формі Гаазької Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення.

Ратифікація Гаазької Конвенції багатьма державами допомогла зняти протиріччя, які існували при усиновленні.

Наприклад, в Італії вимагалось проведення «переусиновлення», тобто винесення рішення у відповідному суді Італії по закінченню одного року. Протягом цього часу дитина не набувала італійського громадянства, а у випадку смерті усиновлювачів не ставала їх спадкоємцем. Наразі у зв'язку з ратифікацією Гаазької Конвенції це вже не є проблемою¹.

Положення Гаазької Конвенції встановлюють цілий ряд вимог до процедури здійснення усиновлення, а саме:

– усиновлення має місце тільки у разі, якщо компетентна влада держави походження встановила, що дитина може бути усиновлена;

– визначила, що після належного розвитку можливості влаштування дитини у державі походження іноземне усиновлення якнайкраще відповідає інтересам дитини; переконалась, що:

а) особи та органи, які беруть участь в усиновленні, належно проінформовані про наслідки їх згоди, зокрема, про можливість припинення правового зв'язку між дитиною та сім'єю її походження в результаті усиновлення; б) ці особи та органи дали свою згоду добровільно, у належній формі або засвідчену письмово; в) згода давалася не за винагороду чи компенсацію й не була відізнана.

Компетентна влада повинна переконатися у тому, що з дитиною радилися та інформували її про наслідки усиновлення й необхідність її згоди на усиновлення, якщо така вимагається; враховувалися бажання та думка дитини; згоду дитини отримали добровільно у належній юридичній формі, вираженій чи засвідченій письмово; така згода давалась не за винагороду чи певну компенсацію².

Як відомо, Гаазька Конвенція у своїх положеннях закріпила законність існування організацій, які виступають посередниками між іноземцями-усиновлювачами та уповноваженими органами влади держави походження. Дані організації, або, як їх називають, міжнародні агенції (агентства) з усиновлення мають пройти акредитацію на території приймаючої держави і лише після цього здійснювати свої функції.

Відповідно до ст. 12 Гаазької Конвенції Організація, уповноважена в одній Договірній Державі, може виконувати свої функції в іншій Договірній Державі, тільки якщо компетентні органи влади обох Держав уповноважили її на це³.

Держава Україна, взявши на себе певні міжнародні зобов'язання, поки що не ратифікувала Гаазьку Конвенцію в основному через діяльність даних інституцій.

Натомість, 14 січня 2013 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону про приєднання України до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення⁴. Як заявив Уповноважений Президента України з прав дитини: «Гаазька конвенція щодо міждержавного усиновлення дасть можливість знати про долю кожної дитини, яка сьогодні усиновлена за кордон»⁵.

Сама процедура усиновлення здійснюється за кордоном простіше за рахунок діяльності некомерційних громадських агентств, діяльність яких на території України заборонена, однак противники ратифікації Конвенції зауважують, що неурядові організації перетворяться на приватні агентства, які, надаючи посередницькі послуги при усиновленні, будуть займатись фактично торгівлею дітьми та експлуатацією ними, як це було у Львові, Харкові, Одесі в кінці 90-х років минулого століття.

Якщо звернутись до досвіду Російської Федерації, то на її території до посередницької діяльності не належить діяльність спеціально уповноважених іншими державами органів чи організацій з усиновлення дітей, яка здійснюється на підставі міжнародного договору або на основі принципу взаємності. Акредитація таких організацій, як це передбачено Гаазькою конвенцією, здійснюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів Російської Федерації «Про діяльність органів і організацій іноземних держав по усиновленню (удочерінню) дітей на території Російської Федерації» від 4 листопада 2006 № 654⁶.

Стосовно ратифікації даної Гаазької Конвенції на території як України, так і сусідніх держав, зокрема Російської Федерації, тривалий час велися розмови про необхідність та доцільність цього кроку.

Правова проблема контролю за іноземними агентствами, що займаються усиновленням, привертає увагу не лише вчених-юристів, а й правоохоронних органів.

Яскравим прикладом тому може слугувати відома російська справа так званої пані Фратті, що викликала широкий резонанс у ЗМІ, які висвітлювали процес у численних публікаціях. Ця справа стала показовою в тому значенні, що ще раз було доведено неспроможність нормативної бази та діяльності самої правоохоронної системи у боротьбі з незаконним усиновленням; стали явними складнощі, з якими зіткнулися правоохоронні органи в процесі доведення вини Фратті й пошуку усиновлених дітей за кордоном.

Також до порушень, які скоюються організаціями з усиновлення, можна віднести випадки, коли здійснюється передача відомостей про дітей довіреній особі «заочно»; до мережі Інтернет деякі організації з усиновлення представляють від свого імені відомості про дітей, що залишилися без піклування батьків; несвоєчасно надаються звіти про умови й виховання дітей, звіти не легалізуються⁷.

Слід зазначити, що на території України правові норми різних галузей права встановлюють заборону щодо здійснення посередницької, комерційної, незаконної посередницької діяльності щодо усиновлення дітей – громадян України іноземцями. Зокрема, ст. 169 Кримінального кодексу України встановлює заборону здійснення незаконної посередницької діяльності, під яку підпадають нині міжнародні організації з усиновлення. Але ж з огляду на правову політику держави у сфері охорони дитинства, у тому числі в рамках загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006–2016 роки»⁸ і можливості приєднання України до Гаазької Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, діяльність даних міжнародних організацій, акредитованих на території України, не буде визнаватись незаконною посередницькою.

Слід зауважити, що необхідність захисту прав та інтересів дітей, яких усиновляють іноземці, вимагає особливого підходу до самої процедури усиновлення та її учасників. Для вирішення окремих питань міжнародного усиновлення необхідно посилити контроль за дотриманням законодавства у сфері усиновлення, чітко визначити посадові обов'язки спеціалістів з охорони дитинства.

Так, наприклад, у Гватемалі родич президента цієї країни усиновив трьох українських дітей. Найближче посольство України знаходиться лише у Мексичі, отож консул не може зустрічатися один раз на місяць з цими дітьми, як того вимагає українське законодавство. Українські діти є в Нікарагуа і в Коста-Ріці, але через відсутність там наших дипломатичних представництв вони ніде не зареєстровані і про їх долю нічого не відомо.

У разі приєднання до Гаазької Конвенції профільне Міністерство мало би змогу отримувати інформацію про усиновлених дітей України від аналогічних центрів і служб, що займаються здійсненням контролю за дотриманням прав дітей у тих країнах, де вони проживають, проте противники ратифікації Гаазької Конвенції наголошують на небезпеці створення в Україні налагодженої системи вивезення дітей за кордон⁹.

Ратифікація даної Гаазької Конвенції буде потребувати внесення цілої низки змін до законодавства України, зокрема Сімейного кодексу України, окремих законів та підзаконних актів.

Так, до Верховної Ради України 14 січня 2013 р. було внесено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з приєднанням України до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення», у якому передбачено зміни до ст. 216 Сімейного кодексу. За новою редакцією норми, на території нашої країни зможуть здійснювати діяльність, пов'язану із усиновленням в Україні дітей іноземцями, організації спеціально уповноважені іноземними державами. Вони можуть діяти без мети отримання прибутку та за наявності відповідних дозволів.

У редакції норми залишається заборона здійснювати посередницьку, комерційну діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців¹⁰. Отож, діяльність організацій, спеціально уповноважених іноземними державами, не визнається посередницькою.

На думку автора, такі зміни чинного законодавства, звісно ж, вплинуть і на притягнення винних до кримінальної відповідальності за незаконну посередницьку діяльність.

Зокрема, *незаконна посередницька діяльність*, у разі приєднання до Гаазької Конвенції може полягати у зайнятті діяльністю міжнародними організаціями без належної акредитації; з порушеннями умов акредитації та недотриманням правових норм, стосовно процедури здійснення усиновлення; зайнятті такою діяльністю за грошову (або ж іншу) винагороду, натомість як ст. 32 Гаазької Конвенції передбачає, що ніхто не повинен одержувати неоправдану фінансову чи іншу вигоду від діяльності, що стосується міждержавного усиновлення і лише ті витрати та видатки, включаючи розумні професійні гонорари особам, які беруть участь у процесі усиновлення, можуть встановлюватись або виплачуватись.

На думку автора, доцільно з метою якомога ефективнішого правозастосування норми, та з метою уникнення колізій між нормами сімейного та кримінального права, змінити диспозицію ст. 169 Кримінального кодексу України шляхом внесення заборони «*посередницьких або інших незаконних дій щодо усиновлення, передачі дітей під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ї громадян*», а також додати таку кваліфікуючу ознаку, як «*з корисливих мотивів*».

Отже, в межах існування інституту міжнародного усиновлення державі Україна та іншим суб'єктам права необхідно плідно співпрацювати із світовим співтовариством та міжнародними організаціями, прагнучи при цьому якомога ефективніше здійснювати захист прав та інтересів дітей – громадян України. Слід зважливо підійти до вирішення питання, пов'язаного із приєднанням до Гаазької Конвенції та акредитації міжнародних організацій з усиновлення на території України, врахувавши при цьому думки вчених, практиків, досвід інших держав.

¹ Бородич К. Ю. Усыновление детей – граждан России иностранными гражданами: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.03 / К. 34.

² Попко В. В. Колізійні питання усиновлення та їх уніфікація в актах Гаазької конференції з міжнародного права / В. В. Попко // Держава і право. – 2006. – Вип. 31. – С. 464–465.

³ Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

⁴ Про приєднання України до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення: Проект Закону України від 14 січня 2013 року за № 0014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

⁵ Гаазька конвенція щодо міждержавного усиновлення дасть можливість знати про долю кожної дитини, усиновленої за кордон – Юрій Павленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

⁶ Положение о деятельности органов и организаций иностранных государств по усыновлению (удочерению) детей на территории Российской Федерации и контроле за ее осуществлением: Постановление Правления Российской Федерации от 04 ноября 2006 года № 654 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usynovite.ru>

⁷ Деркаченко Ю. Правова забезпеченість і соціальна обумовленість міжнародного усиновлення / Ю. Деркаченко // Юридична Україна. – 2006. – № 4. – С. 97–98.

⁸ Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини до 2016 року»: Закон України від 05 березня 2009 року № 1065-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 29. – Ст. 395.

⁹ Маковей В. Право на сім'ю: так чи ні міжнародному усиновленню? / В. Маковей, Г. Сенік // Український журнал про права людини. – 2005. – № 6. – С. 36–38.

¹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з приєднанням України до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення: Проект Закону України від 14 січня 2013 року за № 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Резюме

Тавлуй О. В. Інститут міжнародного усиновлення та основні характеристики незаконної посередницької діяльності (в рамках Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення).

У статті розглядаються питання, пов'язані із визначенням основних характеристик незаконної посередницької діяльності через призму інституту міжнародного усиновлення. Автор вивчає окремі положення Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, які визначають правові основи діяльності спеціально уповноважених організацій у процесі міжнародного усиновлення, зарубіжний досвід такої діяльності. Автор також аналізує законопроекти стосовно ратифікації Гаазької Конвенції і пов'язані з цим зміни правових норм сімейного права, і відповідно їх вплив на диспозицію статті 169 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: інститут міжнародного усиновлення, Конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, незаконні дії щодо усиновлення, усиновлення, незаконна посередницька діяльність.

Резюме

Тавлуй Е. В. Институт международного усыновления и основные характеристики незаконной посреднической деятельности по усыновлению (в рамках Конвенции о защите детей и сотрудничестве по вопросам межгосударственного усыновления).

В статье исследуются вопросы, связанные с определением основных характеристик незаконной посреднической деятельности через призму института международного усыновления. Автор изучает отдельные положения Конвенции о защите детей и сотрудничестве по вопросам межгосударственного усыновления, которые определяют правовые основы деятельности специально уполномоченных организаций в процессе международного усыновления, зарубежный опыт такой деятельности. Автор также анализирует законопроекты относительно ратификации Гаагской Конвенции и связанные с этим изменения правовых норм семейного права, и соответственно их влияние на диспозицию статьи 169 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: институт международного усыновления, Конвенция о защите детей и сотрудничестве по вопросам межгосударственного усыновления, незаконные действия по усыновлению, усыновление, незаконная посредническая деятельность.

Summary

Tavluy E. V. Institute of international adoption and determination of basic descriptions of illegal intermediary activity on adoption (Convention about defence of children and collaboration on questions of intergovernmental adoption).

Questions, related to determination of basic descriptions of illegal intermediary activity through the prism of institute of international adoption, are probed in the article. The author separate positions of Convention about defence of children and collaboration on questions of intergovernmental adoption which determine legal frameworks of activity of the specially authorized organizations in the process of international adoption, foreign experience of such activity. The author analyses bills in relation to ratification of Hague Convention and changes of legal norms of domestic right related to it also, and their influence on disposition of the article 169 of the Criminal code of Ukraine.

Key words: institute of international adoption, Convention about defence of children and collaboration on questions of intergovernmental adoption, in relation to adoption, adoption, illegal intermediary activity.

Отримано 14.02.2013

УДК 343.982

В. М. ШЕВЧЕНКО

Віта Миколаївна Шевченко, аспірант Київського університету туризму, економіки і права

**ОСОБЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ОПИТУВАННЯ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТА РОЗКРИТТІ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ
В ОРГАНАХ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ**

Оперативно-розшукова діяльність відіграє досить помітну роль у виявленні і розкритті найбільш тяжких і небезпечних злочинів, до яких і відносяться корупційні діяння в органах судової влади України. Більш того, без неї в нашому випадку практично неможливо вирішити завдання, що стоять перед кримінальним судочинством.

Низька ефективність протидії корупції зумовлена низкою обставин, зокрема відсутністю чіткого регулювання порядку проходження державної служби, належного контролю з боку держави за джерелами доходів службових та посадових осіб, а також відповідних кримінально-правових заходів. Існують і інші об'єктивні і суб'єктивні причини, які повинні враховуватися при розробці дієвих заходів боротьби з корупцією. Серед об'єктивних причин слід відзначити складність виявлення даних злочинів, що впливає із самої їх природи. Корупційні діяння в органах судової влади України відносяться до двосторонніх злочинів, тобто таких, у яких немає потерпілого, немає, як правило, сторони, зацікавленої у встановленні істини у справі, у виявленні злочину, в покаранні винних. Навпаки, і та і інша сторона прагне приховати злочин не тільки від правоохоронних органів, але і від оточуючих. Саме цим пояснюється настільки висока латентність корупції в органах судової влади, а офіційна статистика показує лише мізерно малий відсоток фактично вчинених правопорушень.

У цьому ключі одним з дієвих, найбільш простих і ефективних способів отримання оперативно-розшукової інформації при розслідуванні та розкритті корупційних діянь в органах судової влади України є проведення опитування серед осіб, які потенційно володіють інформацією, що має значення для органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. У зв'язку з цим вивчення теоретичних і практичних питань опитування як оперативно-розшукового заходу досить актуально.